

Danuta Roszko

*Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
Warszawa*

LEKSYKALNE WYKŁADNIKI HIPOTETYCZNOŚCI W LITEWSKIEJ GWARZE PUŃSKIEJ Z ODNIESIENIAMI DO JĘZYKÓW POLSKIEGO I LITEWSKIEGO

1. Wstęp

Jedyny obszar na terytorium Rzeczypospolitej, gdzie ludność na co dzień posługuje się językiem litewskim, znajduje się w województwie podlaskim. Jest to niewielki – kształtem przypominający trójkąt – zwarty obszar tuż przy granicy polsko-litewskiej. Liczba Litwinów zamieszkujących te tereny nie przekracza 10 tysięcy¹. Zapewne dlatego Litwini w Polsce są określane jako mniejszość wśród mniejszości.

1.1. Litwini puńscy

W średniowieczu Pojezierze Suwalskie stanowiło centrum obszaru zajmowanego przez pierwszych historycznych mieszkańców tych ziem – bałtyckie plemię Jaćwingów. W XIII wieku Jaćwież, osłabioną w walkach z Polską i Rusią Kijowską, z łatwością podbili Krzyżacy. Na mocy litewsko-krzyżackiego traktatu melneńskiego (1422) tereny pojaćwieskie zostały włączone do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jak podaje Julianna Racis [1997], wyludnione okolice Puńska zaczęto zasiedlać kolonistami w XVI wieku. Pierwszymi nowymi mieszkańcami byli Litwini znad Merecza i Puni. Zakładane przez nich wsie były litewskie, co między innymi poświadcza dokument z 1597 roku, podpisany przez króla Zygmunta III Wazę, w którym zaleca się, by proboszczem parafii puńskiej był Litwin lub kapłan znający język litewski.

¹ Jest to wartość szacunkowa, określona na podstawie danych z gmin puńskiej i sejneńskiej. Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań (2002) podają liczbę 5469 Litwinów mieszkujących na Suwalszczyźnie.

Puńsk i okolice pozostawały w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego aż do 1795 roku, czyli trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej. W latach 1795–1807 był to obszar zaboru pruskiego, później rosyjskiego (w tym Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego). W okresie międzywojennym ziemie te weszły w skład Polski. W pierwszych latach istnienia PRL dołożono wszelkich starań, by obszar zajmowany przez Litwinów jeśli nie całkowicie spolonizować, to przynajmniej znacznie ograniczyć jego litewski charakter.

1.2. Litewska gwara puńska

Z punktu widzenia przeprowadzanej w tym artykule analizy językowej niezmiernie ważną informacją jest fakt, że zajmowane przez ludność litewską tereny znajdowały się na styku wielu granic etnicznych i językowych. Właśnie tu przebiega granica między Bałtami i Słowianami, również tu biegnie wewnętrzna granica między wschodnią i zachodnią grupą Słowian. Ponadto, na tym obecnie niewielkim obszarze litewskojęzycznym w Polsce, obserwujemy zróżnicowanie dialektalne. Dialekt zachodnioauksztajcki, inaczej dialekt Kapsów (litew. *kapsų tarmė*), i przeważający terytorialnie dialekt południowoauksztajcki, znany też jako dialekt Dzuków (litew. *dzūkų tarmė*), zachowują ciągłość dialektalną z obszarami Litwy, por. m.in. prace Tamary Buch [1998]. Na obszarze dialektu południowoauksztajckiego wyróżnia się też dwie gwary: puńską (opisaną przez Wojciecha Smoczyńskiego) i sejneńską/sejnejską (opisaną przez Michała Hasiuka). Ośrodkiem centralnym pierwszej gwary jest miasteczko Puńsk, a drugiej – miejscowość Sejny.

Jeszcze wiele lat po II wojnie światowej Litwini puńscy posługiwali się wyłącznie gwarą. Znajomość literackiej wersji języka litewskiego należała do rzadkości. Podobnie znajomość literackiej postaci języka polskiego nie była wśród Litwinów puńskich faktem oczywistym. Zaiśniały w ostatnich dziesięcioleciach zmiany sprawiły, że obecnie Litwini puńscy (szczególnie pokolenie średnie i najmłodsze) biegle władają literackimi postaciami języków polskiego i litewskiego. Dotyczy to zwłaszcza ludności z wykształceniem średnim i wyższym. Pokolenie najstarsze nadal mówi gwarą, natomiast ich polszczyzna wyraźnie ujawnia cechy okolicznych gwar polskich. Charakteryzuje się też pewnymi naleciałościami wschodniosłowiańskimi. Wspomniane cechy – jak się okazało w badaniach – znajdują odzwierciedlenie w zasobie leksykalnych wykładników modalności hipotetycznej w gwarze puńskiej.

1.3. Metodologia badań

W badaniach nad litewską gwarą puńską zostaje wykorzystana metodologia opracowana przez Zespół Semantyki Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk na potrzeby współczesnych badań synchronicznych dwu lub więcej języków. Jest to metoda znana pod nazwą „teoretyczne badania konfrontatywne”. Wykorzystuje ona sztuczny semantyczny język-pośrednik w roli tertium comparationis. W takich badaniach język-pośrednik jest jednocześnie punktem wyjścia opisu poszczególnych

kategorii znaczeniowych i nieustającym w tych badaniach punktem odniesienia. Teoretyczne badania konfrontatywne są z założenia narzędziem stworzonym do zestawiania języków. W konkretnym przypadku opisu litewskiej gwary puńskiej można by było odstąpić od jej wykorzystania. Jednak litewska gwara puńska nie funkcjonuje w izolacji. Z jednej strony jest jedną z gwar języka litewskiego, z drugiej zaś poddawana jest ciągłemu wpływowi języka polskiego. Dlatego nieustanna konfrontacja poszczególnych zjawisk gwarowych z językami litewskim i polskim uzasadnia przyjęcie i zastosowanie zasad teoretycznych badań konfrontatywnych. Należy nadmienić, że model teoretycznych badań konfrontatywnych został przyjęty w opisie powstającej *Polsko-litewskiej gramatyki konfrontatywnej*. Szerzej na temat samej metodologii por. Koseska, Korytkowska, R. Roszko 2007 i R. Roszko [w druku], również w tym tomie [D. Roszko, R. Roszko].

2. Modalność hipotetyczna

Hipotetyczność jest uniwersalną wartością każdego języka naturalnego. Wyrażanie sądów, przypisywanie sądom różnych stopni prawdopodobieństwa ściśle łączy się z naturą człowieka. Hipotetyczność zatem określa się jako wyrażenie przez mówiącego/nadawcę subiektywnego stosunku do wypowiedzianych przez siebie sądów. Zakłada się, że wypowiedzane sądy są własnego autorstwa, nie są powtórnie przekazywane, jak to się dzieje w przypadku innych możliwościowych sądów, które określa się jako imperceptywność. Przyjmowany tu opis znaczeń hipotetycznych bezpośrednio nawiązuje do definicji hipotetyczności zawartej w monografii Vjary Maldjiewej [Maldżiewa 2003]. Przedstawione we wspomnianej monografii założenia teoretycznych badań konfrontatywnych sprawiły, że kategorię hipotetyczności rozumie się jako kategorię semantyczną. Ten fakt pociąga za sobą konieczność opisu wszelkich przejawów tej kategorii w języku, które można zaobserwować na poziomach leksykalnym, morfologicznym i syntaktycznym. Wszystkie wyróżnione poziomy odczytywane są na poziomie zdania. To zaś oznacza, że kategorię hipotetyczności należy uznać za kategorię zdaniową. W semantycznej strukturze zdania hipotetycznego pojawia się funktor możliwości (możliwe że). Maldjiewa [Maldżiewa 2003] opowiada się za stopniowalnością znaczeń hipotetycznych. W związku z tym na osi z parametrem prawdopodobieństwa wyróżnia się graficznie, pomiędzy skrajnymi wartościami prawdy i fałszu, różne stopnie prawdopodobieństwa. Zaobserwowane fakty językowe pozwalają na wyróżnienie sześciu takich stopni. Cytowana autorka odrzuca wartość $1/2^2$ jako wartość możliwą dla hipotetyczności. W swojej pracy o funkcjach form perfectum w litewskiej gwarze puńskiej [D. Roszko 2006] przyjęłam odmienną interpretację. Wartość $1/2$ zostaje tam uznana za wartość neutralną, która odzwierciedla stan wartości prawdopodobieństwa zdania $P(x)$ równy

² Wartość $1/2$ jest idealnym środkiem między wartościami fałszu (0) i prawdy (1).

wartości negacji tego zdania, czyli $\sim P(x)$. Za taką interpretacją przemawia użycie form perfectum w gwarze puńskiej. Otóż wykorzystanie formy perfectum dla wyrażenia znaczeń hipotetycznych w gwarze oznacza dokładnie to, że mówiący/nadawca nie jest w stanie nadać określonego stopnia prawdopodobieństwa wypowiedzianym przez siebie treściom, jednak dzięki użyciu formy perfectum informuje odbiorcę, że treści przekazywane w zdaniu są w jednakowym stopniu możliwe, jak i niemożliwe. Ponadto gwarowa forma perfectum w kooperacji z leksykalnymi wykładnikami może powtarzać konkretną wartość prawdopodobieństwa, która została ustalona na początku za pomocą wykładnika leksykalnego lub syntaktycznego. W praktyce oznacza to początkowe, jednoczesne użycie dwóch lub trzech różnych gwarowych wykładników hipotetyczności w zdaniu, przy zachowaniu warunku, że obowiązkowym elementem tej złożonej struktury jest forma perfectum. W kolejnych zdaniach, którym nadal przypisuje się wartość wcześniej ustalonego stopnia prawdopodobieństwa, nie zostają wykorzystane żadne inne poza formami perfectum wykładniki znaczeń hipotetycznych, por. niżej przykłady 1–2.

Warto w tym miejscu zauważyć, że gwarowe formy perfectum mogą zostać użyte dla wyrażenia innych modalności możliwościowych, takich jak imperceptywność czy konkluzywność. Zdolność gwarowego perfectum do wyrażania zarówno znaczeń temporalnych, jak i możliwościowych jest warunkowana nie tylko kontekstowo, konsytuacją, lecz także różnymi postaciami samego perfectum: z wykorzystaniem łącznika lub też z jego pominięciem oraz samą postacią łącznika. W gwarowej formie perfectum w funkcji łącznika mogą zostać użyte formy osobowe dwóch cziasowników *būc* ‘być’ i *tūrēc* ‘mieć’, por. [D. Roszko 2006].

3. Wykładniki modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej

Jak już to zostało powiedziane wyżej, zdaniowy charakter kategorii hipotetyczności warunkuje różne wykładniki, które należą do odmiennych poziomów języka: leksykalne, morfologiczne i syntaktyczne. W litewskiej gwarze puńskiej funkcjonują wszystkie wymienione wykładniki. Wykładniki leksykalne zostaną przedstawione w punkcie 4. Poniżej prezentowany jest przykład kooperacji wykładnika leksykalnego i morfologicznego (zdanie 1) oraz przykład samodzielnie użytej formy morfologicznej perfectum (zdanie 2) dla wyrażenia znaczeń hipotetycznych.

[1] *Kiba atjojis tas ponas su sūnum.*

[2] *Tas pamatis tu mergu ir insimylėjis³.*

Parafraza zdań 1–2 jest następująca:

³ Przykłady gwarowe pochodzą z eksperymentalnego korpusu gwary puńskiej. Więcej na temat tego korpusu por. [D. Roszko, R. Roszko w tym tomie].

‘Nadawca przypuszcza, że możliwe jest, że ten pan wraz z synem przyjechali konno’.

‘Nadawca przypuszcza, że możliwe jest, że ten syn zobaczył tę dziewczynę’
i ‘Nadawca przypuszcza, że możliwe jest, że ten syn zakochał się w niej’.

W powyższych przykładach 1–2 gwarowa forma *kiba* ‘chyba’ jest leksykalnym wykładnikiem hipotetyczności zaliczonym do grupy czwartej (por. niżej 4.4). Formy *atjojis*, *pamatis* i *insimylėjis* są formami perfectum użytego bez łącznika.

Wykładniki syntaktyczne znaczeń hipotetycznych – podobnie jak wykładniki morfologiczne – nie są przedmiotem przedstawianej tu analizy. Dlatego skrótowo zostaną zaprezentowane niektóre gwarowe konstrukcje syntaktyczne, stosowane dla wyrażenia znaczeń modalności hipotetycznej. Podobnie jak to jest w punkcie 4, również i w tym wypadku uszeregowanie konstrukcji nie jest przypadkowe. Wykaz rozpoczynają konstrukcje o najniższym stopniu prawdopodobieństwa, kończą zaś – o najwyższym:

nemislinu, kad... ‘nie myślę, że...’

maža nodzieja, kad... ‘mała nadzieja, że...’

man neatrodo, kad... ‘nie wydaje mi się, że...’

galimas dalykas, kad... ‘możliwe, że...’

man atrodo, kad... ‘wydaje mi się, że...’

vierinu, kad... ‘wierzę, że...’

jaucu, kad... ‘czuję, że... / mam przeczucie, że...’

atrodo, kad... ‘wydaje się, że...’

usineša an... ‘zanosi się na... / zanosí się, że...’

Aš skaitau, kad... ‘Ja uważam, że...’ (emfaza zaimka *aš* ‘ja’)

Aš vierinu, kad... ‘Ja jestem przekonany, że...’ (emfaza zaimka *aš* ‘ja’)

Aš cikiu, kad... ‘Ja jestem pewien, że...’ (emfaza zaimka *aš* ‘ja’)

Przykład wykorzystania konstrukcji syntaktycznej w zdaniu:

- [3] Vytuk, *nemislinu, kad jisai Kauni gyvena*. Varšuvoj dzirba.
Witku, nie myślę, że on mieszka w Kownie. W Warszawie pracuje.

4. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej

Liczba wykładników leksykalnych w gwarze puńskiej jest stosunkowo duża. W zestawieniu jednak z literackimi językami polskim i litewskim jest nieco skromniejsza. Również same wykładniki nie są aż tak bardzo zróżnicowane. W wielu przypadkach są to modyfikacje fraz leksykalnych, skonstruowanych na podstawie zasadniczo dwóch wykładników: *gal*’ i *mažum/mažam*, np. *o gal*’. Niższa liczba leksykalnych wykładników hipotetyczności w litewskiej gwarze puńskiej może być spowodowana wysoką frekwencją użycia form perfectum w tymże znaczeniu.

W literackim języku litewskim morfologiczne wykładniki hipotetyczności (mowa tu o formach modus relativus) są relatywnie rzadziej stosowane. Ponadto leksyka normowanego języka litewskiego powstawała dzięki zasobom leksykalnym wykraczającym poza jedną gwarę, co mogło wpływać na wyższą różnorodność leksemów i wyrażen leksykalnych w literackim języku litewskim.

Prezentowane poniżej (punkty 4.1–4.6) leksykalne wykładniki modalności hipotetycznej zostały pogrupowane zgodnie z założeniami opisu przyjętego w bułgarsko-polskiej gramatyce konfrontatywnej [Maldźieva 2003].

4.1. Wykładniki leksykalne – grupa pierwsza

Wyrażanie znaczeń hipotetycznych o niskim stopniu prawdopodobieństwa jest zarezerwowane dla następujących leksykalnych wyrażen złożonych: *gal' ir*, *mažum ir*, *mažam ir*. Cechą charakterystyczną tych wyrażen jest element składowy *ir* 'i' wykorzystany w funkcji modyfikującej – osłabiającej. Elementem modyfikowanym może być jeden z dwu najbardziej rozpowszechnionych w gwarze puńskiej leksykalnych wykładników hipotetyczności – leksemy grupy czwartej: *gal'* lub *mažum/mažam*. Niekiedy forma *ir* 'i' występuje przed modyfikowanym leksemem, np. *ir gal'*, *ir mažum*, *ir mažam* – są to nieliczne przypadki inicjalnego użycia wykładnika w tekście. Poniżej przykłady użyc w zdaniach:

- [4] *Gal' ir* buvo atėjis, nežinau. Dartės jo nėra.
Może i przyszedł, nie wiem. Teraz go nie ma.
- [5] *Mažum ir* buvo išėjį in laukus, tep kap sakė, namie nieko nebuvo.
Może i byli na polu, tak jak mówili, w domu nikogo nie było.
- [6] *Mažam ir* buvo nuvėjis, nematiau.
Może i poszedł, nie widziałem.

4.1.1. Wyróżnione tu gwarowe wykładniki korespondują z pol. *może i* i litew. *gal' ir*. Gwarowa konstrukcja wyrażenia złożonego jest zgodna z konstrukcjami z języków polskiego i litewskiego. W wypadku gwarowego wyrażenia *gal' ir* stwierdza się pełną zgodność z postacią literacką⁴, natomiast pozostałe dwa wykładniki *mažum ir*, *mažam ir* zawierają element modyfikowany *mažum/mažam*, który mógł zostać zapożyczony z języka polskiego, por. *moż-e* → *maż-um/am*.

4.2. Wykładniki leksykalne – grupa druga

Wyrażanie znaczeń hipotetycznych o nieco wyższym stopniu prawdopodobieństwa jest zarezerwowane dla następujących gwarowych leksykalnych wyrażen złożonych: *o gal' ir*, *o mažum ir*, *o mažam ir*. W zestawieniu z grupą pierwszą cechą wyróżniającą jest dodany kolejny element modyfikujący *o*, por. przykłady:

⁴ W opisie nie uwzględnia się cech fonetycznych.

- [7] Sakė, kad gerai jam ainasi, tai ir toliau dzibrs, *o gal' ir išvažuos, kas žino*.
Mówił, że dobrze mu się wiedzie, to będzie nadal pracować, a może i wyjedzie, kto wie.
- [8] *O mažum ir* nieko negavo, nieko nesakė.
A może i nic nie dostał, nic nie mówił.
- [9] *O mažam ir* atvažuos kap atšils, sako gerai laikosi.
A może i przyjedzie, jak się ociepli, mówią, że ma się dobrze.

4.2.1. Gwarowe wykładniki tej grupy korespondują z polskimi wyrażeniami *a może i* oraz *może zresztą* i litewskim *o gal' ir*. Podobnie jak w punkcie 4.1, również i tu możemy wskazać na analogie budowy wyrażenia złożonego w gwarze i języku litewskim, por. *o gal' ir* : *o gal' ir*. W przypadku gwarowego wyrażenia wykorzystującego w charakterze członu determinowanego leksem *mažum/mažam* wydaje się, że jest to potencjalne zapożyczenie z języka polskiego. Można mówić o pewnym podobieństwie formalnym między pol. *może zresztą* i gwar. *gal' visciek* (dosłownie: *może bez różnicy / może wszystko jedno*). To ostatnie gwarowe wyrażenie jest jednak zaliczane do grupy czwartej.

4.3. Wykładniki leksykalne – grupa trzecia

Kolejna grupa gwarowych leksykalnych wykładników hipotetyczności zawiera następujące wyrażenia złożone: *o gal'*, *o mažum*, *o mažam*. Podobnie jak we wcześniejszych grupach, elementem determinowanym są najpopularniejsze wykładniki gwarowe *gal'* lub *mažum/mažam*, natomiast elementem determinującym jest forma *o*. Jak można zauważyć, w dotychczas wyróżnionych grupach elementem determinowanym są te same leksemy: *gal'* lub *mažum/mažam*, natomiast zmieniają się elementy determinujące. W pierwszej grupie w postpozycji występuje leksem *ir*. W drugiej grupie pojawia się w prepozycji leksem *o*, który wespół z leksemem *ir* wzmacnia stopień prawdopodobieństwa. W tej zaś grupie już nie pojawia się leksem *ir*, pozostaje tylko leksem *o*. Opisane zmiany formalne można udokumentować na przykładzie: *gal' ir* → *o gal' ir* → *o gal'*. Poniżej prezentowane jest użycie wykładnika teje grupy:

- [10] Vakar niekur negalėjo rasc knygos. *O mažam jos visai neturėjo?*
Wczoraj nigdzie nie mogła znaleźć książki. A może w ogóle jej nie miała?

4.3.1. Również w przypadku tej grupy konfrontacja gwary puńskiej z językami polskim i litewskim doprowadza do wniosków analogicznych do przedstawionych w punkcie 4.2.1. Struktury formalne wykładników w trzech konfrontowanych kodach są identyczne, por. gwar. *o gal'*, pol. *a może i* i litew. *o gal*. Podobnie, jak zostało to uczynione wcześniej, stwierdza się całkowitą zgodność między gwar. *o gal'* i litew. *o gal*. Natomiast w przypadku dwu pozostałych wykładników gwarowych: *o mažum* i *o mažam* można w nich upatrywać adaptowane do norm gwarowych zapożyczenie z języka polskiego.

4.4. Wykładniki leksykalne – grupa czwarta

Ta grupa gwarowych wykładników leksykalnych należy do najliczniejszych. Na podstawie danych eksperymentalnego korpusu litewskiej gwary puńskiej można również wnioskować, że te wykładniki charakteryzuje względnie wysoka frekwencja. Do tej grupy zalicza się: *kiba, gal', mažum, mažam, gal' visciek, mažum cikrai, gal' kiba*, por.:

- [11] *Kiba* ca nieko nėra, kad atšaukc nemožna?
Chyba tu nikogo nie ma, że dowołać się nie można?
- [12] *Mažum cikrai*, tep kap sako, atšyla, šandie jau mažasnis šalcis buvo.
Może rzeczywiście jest tak, jak mówią – idzie ocieplenie, dzisiaj mróz był już lżejszy.

Warto zwrócić uwagę na hybrydowe wyrażenie *gal' kiba*, gdzie dochodzi do zestawienia dwóch leksemów o identycznej sile wyrażenia znaczeń hipotetycznych, lecz o różnym pochodzeniu: *gal'* – leksem rodzimy i *kiba* – leksem zapożyczony (sławizm).

4.4.1. W konfrontacji z literackim językiem litewskim można wskazać kilka odpowiedniości: gwar. *gal'* – litew. *gal*, gwar. *gal' visciek* – litew. *gal vis tiek*. Więcej formalnych zbieżności obserwuje się w konfrontacji gwary z językiem polskim. Po pierwsze, należy ponownie przywołać prawdopodobne zapożyczenie z języka polskiego, por. gwar. *mažum/mažam* – pol. *może*. Następnie wykorzystanie wspomnianego leksemu *mažum* w konstrukcji złożonej *mažum cikrai*, która koresponduje z polską *może rzeczywiście*. W literackim języku litewskim funkcjonuje podobna konstrukcja (*gal tikrai*), jednak w wersji gwarowej notujemy użycie formy *mažum*, którą można wywodzić z polskiego *można*. Jest jeszcze jedna zbieżność. Otóż gwarowy leksem *kiba* jest również prawdopodobnym zapożyczeniem z języka polskiego, por. pol. *chyba*.

Należy podkreślić, że liczba i formalna różnorodność polskich i litewskich wykładników tej grupy jest wyższa od gwarowych, por. [R. Roszko w tym tomie].

4.5. Wykładniki leksykalne – grupa piąta

Grupa piąta gwarowych leksykalnych wykładników hipotetyczności charakteryzuje się znacznie wzmocnionym stopniem wyrażenia prawdopodobieństwa. Należą tu takie wykładniki, jak (*nu*) *gali būc, atrodo, tep mislinu, pagal' mani*, np.:

- [13] Jau bus parašus, *tep mislinu*. Vakar sakė, kad rašė.
Już napisała, tak myślę. Wczoraj mówiła, że pisze.
- [14] *Pagal' mani*, raikėjo anscau atsikelc ir visur būtų speta nuveic.
Moim zdaniem należało wcześniej wstać i wszędzie zdążylibyśmy pójść.

4.5.1. Podobnie jak to zostało podane w punkcie 4.4.1, również w przypadku tej grupy obserwuje się niższą liczebność i różnorodność wykładników gwarowych w zestawieniu z literackim językiem litewskim czy też językiem polskim, por. [R. Roszko w tym tomie]. Można wskazać na odpowiedniości gwary i języka litewskiego, np. gwar. *atrodo* – litew. *atrodo*, gwar. *gali būc* – litew. *galbūt* (forma ściągnięta), gwar. *pagal' mani* – litew. *pagal mane*, gwar. *tep mislinu* – litew. *taip manau*. W ostatnim przypadku można zaobserwować prawdopodobne zapożyczenie z języka polskiego, tu jako flekssem *mislinu*, por. pol. *myślę / myśleć*. Gwarowy czasownik *mislyc* 'myśleć' jest powszechnie używany w gwarze. W literackim języku litewskim w tym znaczeniu używany jest czasownik *manyti*.

4.6. Wykładniki leksykalne – grupa szósta

Ostatnia grupa gwarowych wykładników hipotetyczności obejmuje formy: *cikrausia* i *kap MAN atrodo*, por.:

- [15] *Cikrausia* jau bus numezgus. Jau seniai buvau jei davus siūlus.
Niewątpliwie już wydziergała. Już dawno dałam jej włóczkę.

Te wykładniki charakteryzuje najwyższy stopień prawdopodobieństwa.

4.6.1. Również i w tym przypadku liczba zarówno polskich, jak i litewskich wykładników wyrażających najwyższy stopień prawdopodobieństwa jest zdecydowanie wyższa, por. [R. Roszko w tym tomie]. Gwarowe odpowiedniki są zgodne z literackimi odpowiednikami, por. gwar. *cikrausia* – litew. *tikriausia*, gwar. *kap MAN atrodo* – litew. *kaip MAN atrodo*. Szczególną uwagę zwraca emfaza zaimka *man* 'mi' w obu kodach.

5. Podsumowanie

Uwzględnienie metody teoretycznych badań konfrontatywnych pozwala wyróżniać kategorie semantyczne nieuwikłane w kwestie typowe dla płaszczyzny formalnej języka. Każda kategoria semantyczna ma swój język-pośrednik, który jest zarówno punktem wyjścia badań, jak i odniesieniem na każdym etapie prac. Zważywszy na fakt, że analiza językowa bazuje na ciągłym zestawianiu z językiem-pośrednikiem, niezależnie od tego, czy przedmiotem badań jest pojedyncza gwara, język literacki czy też kilka różnych kodów naturalnych, badania mogą być prowadzone niezależnie, a otrzymane wyniki są spójne i zestawialne. Wykorzystanie korpusów językowych (jedno- i wielojęzycznych) znacznie podnosi trafność otrzymywanych wyników. W analizie gwarowych przejawów semantycznej kategorii modalności hipotetycznej cennym źródłem materiałowym był eksperymentalny korpus gwary puńskiej.

Modalność hipotetyczna – jako kategoria semantyczna – ma wykładniki leksykalne, morfologiczne i syntaktyczne. W litewskiej gwarze puńskiej, podobnie jak w literackim języku litewskim, reprezentowane są wszystkie wymienione poziomy języka. W języku polskim wykładniki hipotetyczności nie mają swojego reprezentanta jedynie na poziomie morfologicznym.

Analiza gwarowych wykładników leksykalnych dowodzi, że istnieje wewnętrzny podział wykładników na podgrupy (tu 6) charakteryzujące się różnym stopniem prawdopodobieństwa – poczynając od najniższego, a skończywszy na najwyższym. W konfrontacji z językami polskim i litewskim okazuje się, że liczba leksykalnych wykładników hipotetyczności jest niska. Szczególnie wysoki kontrast uwidacznia się w przypadku dwóch, trzech grup o najwyższym stopniu prawdopodobieństwa. Niektóre gwarowe wykładniki leksykalne na płaszczyźnie formalnej korespondują z odpowiednikami litewskimi, niektóre zaś wykazują prawdopodobne powiązania z językiem polskim – w szerszym kontekście można mówić o sławizmach⁵. Takie formy, jak *mażum*, *mażam*, *mislinu*, *kiba* z pewnością są sławizmami.

LITERATURA

- Dimitrova L., Koseska-Toszeva V., Roszko D., Roszko R., 2010, *Application of Multilingual Corpus in Contrastive Studies (on the example of the Bulgarian-Polish-Lithuanian Parallel Corpus)*, „Cognitive Studies | Études Cognitives” 10, s. 217–239.
- LKŻ 2008 – *Lietuvių kalbos žodynas*, wariant elektroniczny, wyd. 1 (2005), ostatnia aktualizacja (2008): <http://www.lkz.lt>
- Maldzieva V., 2003, *Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność i imperatywność, warunkowość*, Gramatyka Konfrontatywna Bułgarsko-Polska, t. 6, cz. 3, Warszawa.
- Racis J., 1997, *Dzieje osadnictwa w parafii Puńsk od r. 1597 do końca XVIII wieku*, Puńsk.
- Roszko D., 2006, *Funkcjonalne odpowiedniki litewskiego perfectum w litewskiej gwarze puńskiej i w języku polskim*, Warszawa.
- Roszko D., Roszko R., 2009, *Morphosyntactic Specifications for Polish and Lithuanian. [Description of Morphosyntactic Markers for Polish and Lithuanian Nouns within MULTEXT-East Morphosyntactic Specifications (Version 3.0 May 10th, 2004)]*, [w:] *Representing Semantics in Digital Lexicography Innovative Solutions for Lexical Entry Content in Slavic Lexicography, MONDILEX Fourth Open Workshop Warsaw, Poland, 29 June – 1 July*, L. Dimitrova, V. Koseska-Toszeva, R. Roszko (red.), Warszawa.
- Roszko D., Roszko R., 2011, *Polsko-litewskie badania konfrontatywne Zespołu Semantyki Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk*, „Acta Baltico-Slavica” [w tym tomie].
- Roszko R., *Contrastive Studies*, „Cognitive Studies | Études Cognitives” (11) [w druku].
- Roszko R., 2011, *Leksykalne wykładniki hipotetyczności w językach polskim i litewskim*, „Acta Baltico-Slavica” [w tym tomie].

⁵ Należy mieć na uwadze fakt, że przez te tereny od wieków przebiegają liczne granice etniczne, również oddzielająca Słowian wschodnich i zachodnich.

LEXICAL INDICATORS OF THE HYPOTHETICAL MODALITY
IN THE LITHUANIAN LOCAL DIALECT OF PUŃSK WITH
REFERENCES TO POLISH AND LITHUANIAN.

SUMMARY

The dissertation discusses the problem of lexical indicators of the hypothetical modality in the Lithuanian local dialect of Puńsk. The Lithuanian local dialect of Puńsk is used by the Lithuanians living in the north-east regions of Poland. In these very regions there run important ethnic borders between Slavs and Balts, and between the Eastern and the Western groups of Slavs. The author has applied the method of theoretical contrastive studies to characterize the local dialect of Puńsk. To begin with, the author forms the definition of the hypothetical modality along with its paraphrase. She analyzes the gradation of the hypothetical modality phenomenon. Therefore, she has distinguished 6 groups, each of which is characterized by a different degree of probability. Furthermore, she gives examples of all possible indicators of the hypothetical modality in the local dialect: lexical, morphological and syntactic, where lexical indicators are more precisely described. She has distinguished the differences and resemblances between the local dialect and the literary languages of Lithuanian and Polish. In the research area, she applies the experimental corpus of the local dialect of Puńsk.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ГИПОТЕТИЧНОСТИ В ЛИТОВСКОМ
ГОВОРЕ ОКРЕСТНОСТЕЙ ПУНСКА В СОПОСТАВЛЕНИИ
С ПОЛЬСКИМ И ЛИТОВСКИМ ЯЗЫКАМИ

РЕЗЮМЕ

В статье описывается проблема лексических показателей гипотетической модальности в литовском говоре окрестностей Пунска. На литовском говоре окрестностей Пунска говорят литовцы проживающие на северо-востоке Польши. Именно там, на этой территории, многие столетия пересекаются этнические границы между славянами и балтами, между западными и восточными славянами.

В статье используется метод теоретического сопоставления естественных языков с использованием так называемого языка-посредника (*tertium comparationis*). В самом начале представлено содержание категории гипотетической модальности и ее парафраза. Затем описывается изменение по степеням возможности и в связи с тем выделяются шесть групп, которые постепенно отражают повышение возможности, уверенности говорящего к *высказываемому* им самим содержанию. В описании гипотетической

модальности упоминаются лексические, морфологические и синтаксические средства выражения гипотетических значений. Более точно описываются лексические средства. Обращается внимание на сходства и различия между говором и польским и литовским языками. В исследованиях используются данные экспериментального корпуса говора окрестностей Пунска.

Słowa kluczowe: litewska gwara puńska, język polski, język litewski, korpus gwarowy, modalność hipotetyczna.

Key words: local dialect of Puńsk in Poland, hypothetical modality, Polish and Lithuanian languages, contrastive studies, corpus of local dialect of Puńsk.

Ключевые слова: литовский говор окрестностей Пунска в Польше, гипотетическая модальность, польский и литовский языки, сопоставление языков, экспериментальный корпус говора окрестностей Пунска.